

FARRUXİ ÇAĞANIYAN'A NE ZAMAN GİTTİ ?

AHMED ATEŞ

Prof. H. W. Duda'ya

Gazneliler devrinde İran edebiyatının en büyük üç kaside şairinden biri olan Farruxi-i Sistani, divanı hemen hemen tamam olarak bu güne kadar muhafaza edilmiş olan devrinin yegâne şairidir¹. Eseri 'Unşuri ve Manüçihri'nin eserlerinden çok, zamanın ve bununla müterafık olan zevk değişmelerinin tahribatına göğüs germiştir. Bu durum onun şiirlerinin, öteki iki şairin şiirlerine nazaran çok daha değerli olduğunu isbat etmeğe yeter bir delildir. Gerçekten zevk, muhit ve şiirde terennüm edilen konuların çok mühim bir şekilde değişmiş olmasına rağmen, Farruxi'nin şiirleri hâlâ kalpleri yüksek bir güzellik, tabiat sevgisi ve yaşama sevinci heyecanları ile doldurmaktadır. Bu şiirlerin bir kısmı aynı zamanda memduhu olan Mahmūd-i Ğaznawi'nin Hindistan'da islâmiyetin yerleşmesi ve kökleşmesi ile neticelenen eşsiz seferlerinin canlı birer tablosudur. Bu bakımdan bu şiirler islâm tarihinin bu çok mühim devresinin en mevsuk ve aynı zamanda en canlı vesikalarındır. Bu itibarla Farruxi'nin şiirlerine yalnız sanat bakımından değil, aynı zamanda genel anlamda tarih bakımından da büyük önem atfetmemiz gerekmektedir.

Bu büyük ve önemli şairin hayatı hemen hemen tamamiyle meçhulât içinde durmaktadır diyebiliriz. Çünkü genel olarak İran edebiyat tarihi kaynakları çok mahdut olduğu gibi, bunlar da ekseriya şairin hayatı hakkında hemen hiç bir bilgi vermemektedir. Mâlûm olduğu üzere, bunlar arasında yalnız Nizâmî-i Arûdi-i Samarqandî Farruxi'nin hayatı hakkında biraz bilgi vere-

¹ Jan Rypka et Miloz Borecky, *Farruhî* (*Arhiv Orientali*, Prag, 1947, XVI, 18 ve krş. s. 23); bu son yerde şairin hicivlerinin ve bir takım başka şiirlerinin kaybolması ihtimalinden bahsedilir. Krş. A. Ateş, *Tarcuman al-balâğa*, İstanbul, 1949 (*İstanbul Üniversitesi yayınlarından*, nr. 395), haşiyeler, s. 98 v. d.

rek, onun Amir Xalaf Bānū'nun azaltı kölelerinden olan Cālūğ'un oğlu olduğunu, bir *dihqān*'ın hizmetinde iken, evlenmek isteyince, maaşının kâfi gelmediğini, bunun üzerine başka yerlerde şîire kıymet veren bir memduh aradığını ve nihayet Çağāniyān'a giderek, 'Amid As'ad'ın aracılığı ile, Amīr Abu 'l-Muzaffar Aḥmad b. Muḥammad-i Çağāni'yî medhettiğini, sonra Gazne'ye giderek, Mahmūd-i Gaznawî'nin sarayına intisap ettiğini anlatır². Öteki kaynaklarda³ bu bilgilerin tahrif edilmiş şekillerinden başka bir şey olmayan⁴ küçük kayıtlardan başka bir şey bulunmamaktadır.

İran edebiyat tarihçileri, tabii olarak, bu çok mahdut bilgilere dayanmışlar ve bunları aynen iktibas veya hulâsa etmekle iktifa etmişlerdir. Böylece her şâirin hayatı hakkında tesbit edilmesi gereken en basit ve en lüzumlu bilgiler bile meçhul kalmıştır. Meselâ Farruxi ne zaman doğmuştu, bir *dihqān*'ın hizmetinden çıkıp, Çağāniyān'a gittikten sonra Mahmūd-i Gaznawî'nin sarayına intisap ettiğine göre, hayatının en mühim devresini teşkil eden bu seyahat ne zaman vukua gelmişti ve daha bir çokları gibi şairi ve eserlerini anlayabilmemiz için en lüzumlu olan bilgiler henüz meçhul bulunmaktadır. Bu durumu daha açık bir şekilde görebilmek için bir kaç edebiyat tarihçisinin eserine bakmak yeter. E. G. Browne meşhur edebiyat tarihinde⁵, kısa bir girişten sonra,

² Bk. *Çahar maqāla*, nşr. M. M. Qazwini, Leiden-Kahire, 1910, s. 33—40 ve naşirin notaları, s. 162 v. dd.

³ Bk. msl. 'Awfî, *Lubāb al-albāb*, nşr. Sa'îd Nafisi, Tahran, 1335 ş., s. 272 v. d.; galiba buradan naklen Aḥmad Amin-i Rāzi, *Haft iqlim*, Üniversite Kütüphanesi, F 230, var. 105 a v. d.; Dawlatşāh, *Tadkirat al-şu'arā*, nşr. Muḥammad 'Abbasi, Tahran, ts., s. 63 v. d.; Luṭf-'Ali-Bek Adar, *Ataşkada*, Tahran, 1337 ş., taşbasması, s. 83 v. d.; Ridā-quli-xān Hidayat, *Macma' al-fuşahā*, Tahran, 1295, I, 439.

⁴ Dawlatşāh (*göst. yer*), şiiplerinde Sistanlı olduğunu gösteren kayıtlar bulunmasına rağmen, onu Tirmid'li saymaktadır. Bundan başka Sultān Mahmūd zamanında Balx hâkimi Abu 'l-Muzaffar Naşr b. Nāşiraddîn-in mâdihi olduğunu söyler. Halbuki Abu'l-Muzaffar Çağāniyān emîri Aḥmad b. Muḥammad'in lekap veya künyesi idi; Naşr b. Nāşiraddin ise, Gazneli Sultān Mahmūd'un kardeşlerinden biri olup, bu sıralarda Balx değil, Tūs valisi bulunuyordu. Luṭf-'Ali-Bek Adar (*göst. yer*), meşhur *Dāggāh* kasidesinin bir kısmını iktibas etmesine rağmen, Dawlatşāh'ın yanlışlarını tekrar eder. Krş. Ridā-quli-xān Hidayat, gösterilecek yer.

⁵ *A Literary History of Persia*, Vol. II: *From Firdausi to Sa'di*, 5. baskı, Cambridge, 1951, s. 124 v. d.

Farruxi hakkında Nizâmi-i 'Arûdi'nin verdiği bilgilerin tam bir tercümesini vermekle iktifa etmiş, bu hususta her hangi bir tefsir ve izahta bulunmamıştır. Üstad Furûzanfar, tanınmış ve çok değerli *Suxan u suxanvarân*'ında, Furruxi'nin çağdaşı olan hükümdarlardan bahsederken, şunları söyler⁶: «Abu 'l-Muzaffar Muḥammad b. Aḥmad b. Muḥammad⁷ Âl-i Muhtâc ve Çâğaniyan emîrlerindedir; Farruxi ilk önce Sistan'dan onun sarayına gitti... Ondan iyi kabûl gördü, servet ve para elde etti ve oradan Gazne'ye doğru yola çıktı...» Görülüyor ki, burada bu önemli hadisenin ne zaman vukua geldiği ve şairin hayatının hangi devresine tesadüf ettiği gibi sorulara hiç temas edilmiş değildir. Bu soruları bildiğime göre ilk önce H. Ritter *İslâm Ansiklopedisi*'nin Türkçe neşrine yazdığı Ferruhî maddesinde bahis konusu etmiştir. Çünkü burada şöyle demektedir⁸: «... Çâğaniyan valisi Abu 'l-Muzaffar...'in yanına gitti... O zaman yeni evlenmiş olan 'şairin bu kasideyi — yâni *Dâggâh* kasidesini — en erken 369 (979 m.)'da söylediği Dakiki maddesinde gösterilmiştir. Daha sonra (kat'î tarih mâlûm değildir) Gazneli Mahmûd'un saray şairleri zümresine dahil oldu». Burada zikredilen ve yine Prof. H. Ritter tarafından yazılmış olan Dakikî maddesinde şöyle denilir⁹: «... Bununla beraber *Dâggâh* kasidesi Farruhi'nin ilk kasidelerindedir; eğer 429'da ölen Farruhi'nin 80 yaşında vefat ettiğini ve bu kasideyi söylediği vakit 20 yaşında olduğunu kabûl edersek, bu kasidenin tarihi 369 olabilir». Görülüyor ki, bu tarih tamamiyle bir faraziyeye dayanmaktadır. Bundan başka bu tarih en eski bir tarih olup, bu şiirin bundan önce söylenmiş olmasının mümkün olmadığını gösterir. Fakat şairin ömrünü daha kısa gösterecek bir mikdara göre, bundan sonra her hangi bir tarihte söylenmiş olması da aynı derecede mümkündür. Biraz aşağıda görüleceği üzere, Farruxi'nin genç yaşında vefat ettiğine dâir muasırı olan şair Labibî'nin şehadeti mevcuttur. O hâlde onun için 80 yaş gibi, o zamanlar için pek mutad olmayan bir yaş göstermek mümkün olamaz. O hâlde anılan bu

⁶ Tabran, 1309 ş., c. I, s. 114.

⁷ Her hâlde bir zühul eseri, çünkü bu emîrin adı, *Diwan* (bk. s. 331)'da ve *Çahar maqâla*'de (bk. s. 36 ve 165) olduğu üzere, yalnızca Abu 'l-Muzaffar Aḥmad b. Muḥammad'dır.

⁸ *İslâm Ansiklopedisi, islâm âlemi tarih, coğrafya, etnografya ve biyografya: lugati*, c. IV, İstanbul, 1948, s. 579 v. d.

⁹ *Aynı eser*, c. III, İstanbul, 1945, s. 462 b.

iki makalede mesele vazedilmiş ise de, ancak çok müphem bir şekilde halledilmiştir.

Bütün edebiyat tarihçilerinin verdikleri bilgileri burada tekrarlamak lâzım ve mümkün değilse de, yukarıda kaydedilen soruyu biraz daha vuzûha çıkarmış olan birini her hâlde zikretmek gerekir ki, o da *Dabihallâh Şafâ*'dır. Kendisi tamamiyle H. Ritter'in muhakemesine benzer bir muhakeme ile, şu sonuca varır¹⁰: «Farruxi'nin fâzıl ve şair olduğu gibi şairleri himaye eden Çağāniyān emîri Amir Abu 'l-Muzaffar Aḫmad b. Muḫammad-i Çağāni'nin hizmetine gelmesi, kendisinin Daқиқи hakkındaki — «Senin medhini dokuyan...» işaretinden anlaşıldığı üzere, Daқиқи'nin katlinden, o hâlde 367—369 sıralarından, bir müddet sonra vukua gelmiştir, meselâ 380 yahut 381 yıllarında ve Abu 'l-Muzaffar Aḫmad'in kendi amca zâdesi Abū Yahyâ Tâhir b. Fadl-i Çağāni'yi yenmesinden sonra olabilir ki, bu Abu'l-Muzaffar'in emîrlığının ikinci devresidir». Bundan önce gösterilmiş olan 369 yılı için serdedilen itirazlar bunun için de doğru olacaktır. Esasen bunu bizzat *Dabihallâh Şafâ*'nın da görmesi lâzım gelirdi. Çünkü bir kaç satır sonra şöyle demektedir¹¹: «Farruxi'nin Mahmūd'un hastalığı hakkında söylediği şu beytinden

— Kâşki ona gençlik ve canımı bağışlamak için bir çare yapabilseydim!

anlaşılmaktadır ki, Mahmūd (ölm. 421 yılında)'un hayatının sonlarında Farruxi henüz gençlik merhalelerini geçmekte idi; bir de Labibi'nin Farruxi'nin ölümü karşısında gösterdiği teessüften şu anlaşılıyorki, kendisi ölüm sırasında bile daha genç idi:

گر فرخی مرد چرا عنصری مرد بی بی ماند دیر وجوانی برفت زود
فرزانه‌ی برفت وز رفتش هر زبان دیوانه‌ی بماند وز ماندش هیچ سود

«Eğer Faruxi öldü ise, 'Unsuri neden ölmedi? Bir ihtiyar geç kaldı, ve bir genç çabuk gitti. Bir bilgili öldü, halbuki onun ölümünden her türlü ziyan vardır; bir deli kaldı, halbuki kalmasından hiç bir fayda yoktur». Bununla beraber Farruxi, şairlikteki kudreti ve musikide sahip bulunduğu mehâret sâyesinde, sultanın

¹⁰ *Tarix-i adabiyât dar İran, cild-i avval az aḡâz-i 'ah I-i islâ ni tâ dawra-i Salçuḡi*, Tahran, 1332 ş., s. 451.

¹¹ *Mezkûr eser*, s. 451—452.

yanında yakınlık ve itibar buldu». Dabihallāh Şafā'nın kabûl ettiği gibi, evlenmesinden sonra, 380 veya 381 yılında Çağāniyān'a giden Farruxi, bu tarihte 18—20 yaşında olsa, Sultān Mahmūd'un ölüm yılı olan 421'de 58—60 yaşında olması gerekirdi; bu yaşta bir kimsenin gençliğinden bahsedemeyeceği meydandadır. Farruxi'nin 429 yılında öldüğü mālûmdur, buna nazaran, bu sırada aynı hesap ile, 68 yaşında olması lâzım gelir ki, bu yaş ömürlerin oldukça kısa olduğu bilinen o devir için değil, bu gün için de yaşlılık devridir. O hâlde, Labîbi'nin ifadesinin yanlış olmasına imkân olmayacağına göre, onun Çağāniyān'a gidiş tarihi olarak bulunan 381 yıllarının doğru olmasına imkân yoktur. Yukarıda söylendiği gibi Prof. Dabihallāh Şafā muhakemelerine biraz daha devam etseydi, muhakkak ki, bu uygunsuzluğu kendisi de görecekti.

Verilen açıklamalardan anlaşılıyor ki, Farruxi'nin hayatının bu önemli dönüm noktası için bulunan tarihler gerçeklere uymamaktadır ve bunlardan çok daha muahhar bir tarih bulmamız icap etmektedir.

Öyle sanıyorum ki, edebiyat tarihi kaynaklarımızda mevcut olmayan bu tarihi bulmak için yeni bir faraziye ortaya atmağa lüzum yoktur; çünkü bu tarih asıl kaynağımız olması gereken şairin divanında ve onun her zaman okunan ve zikredilen kasidesinde mevcuttur. Bu kaside Farruxi'nin Sistān'ı terkederek, Çağāniyān'a giderken söylediği çok meşhur

با کاروان حله برقم زسیستان ما حمله نئیده زدل بافته زجان

diye başlayan kasidedir¹². Garip bir tesadüf eseri olarak, bildiğime göre, şimdiye kadar edebiyat tarihçilerinin gözünden kaçan kayıt bu kasidenin şu beyitlerinde bulunmaktadır¹³:

راهی دراز و دور زیس کردم ای ملک تا من بکام دل برسیدم بدین مکان
وقتی نمود نخت بمن این در نشاط کنز خرمی جهان نشناسد کس از جانان

¹² Bk. *Diwān-i Hakim Farruxi-i Sistāni*, nşr. 'Alî 'Abdarrasûli, Tahran, 1311 ş., s. 331 v.d.

¹³ *Aynı eser*, s. 333, beyit, 10—12, 16—18.

فصل بهار تازه و نوروز دلفریب همسوی مشک باد و زمین پر زبوی مان
 عید خجسته دست وفا داده با بهار باد شمال ملک جهان برده از خزان...
 فرخنده باد بر ملک این روزگار عید وین فصل فرخجسته و نوروز دلستان
 تا این هوا بسیط بود این زمین بخای طبع سوا سبک بود آن زمین گران
 ای طبع تو هوای دگر با هوا باش ای حکیم تو زمین دگر با زمین بمان

Bu beyitlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Farruxi bu kasidesini «nevrûz» bayramında emire takdim etmeği düşünmüştür. Ancak yukarıdaki beyitler arasında bulunan

عید خجسته دست وفا داده با بهار باد شمال ملک جهان برده از خزان

beytinden bu «nevrûz»'un bir 'îd («dinî bayram») 'e tesadüf ettiği veya uzak yerlerden gelen birisi tarafından bir arada zikir ve tebrik edilebilecek kadar bir birine yakın düştüğü görülmektedir. Bu beyitteki 'îd-i xucasta («kutlu bayram») 'dan «nevrûz»'un kendisinin kastedildiği düşünülebilirse de, daha sonra gelen

فرخنده باد بر ملک این روزگار عید وین فصل فرخجسته و نوروز دلستان

beyti gerçekten yalnız «nevrûz»'un değil, aynı zamanda dinî bir bayramın bahis konusu olduğunu göstermektedir. Çünkü burada emirin 'îd'i, nevrûz'u ve baharı tebrik edilmektedir. Kelimeler arasında mevcut olan atif «vav»'ları, bunları birbirlerinden «bedel» kelimeler saymamıza imkân bırakmamaktadır. O hâlde Farruxi Çağāniyān'a geldiği zaman «nevrûz» dinî bir bayrama tesadüf etmiş veya ona yakın gelmiştir. Şu kadar var ki, bu bayramın hangi bayram olduğuna dâir bir kayıt yoktur, binaenaleyh bu bayram ramazan veya kurban bayramı olabilir.

Mâlûmdur ki, nevrûz güneş yılına göre hesap edildiğinden, dâimâ sabittir¹⁴, buna karşılık dinî bayramlar ay yılına göre he-

¹⁴ Bâzı hesap yanlışları sebebi ile, nevrûzun günün de değiştiği ve islâmiyetin ilk asırlarında haziran ayına tesadüf ettiği mâlûmdur. Bk. Hasan Taqî-zâde, *Gâhşumâri dar İrân-i qadim*, Tahran, 1316 ş., s. 156 v. dd. Bununla beraber Far-

sap edildiğinden, daimâ ötekisine nazaran, tahavvül eder. Ancak nâdir hâllerde nevrûz ile dinî bir bayram birbirleriyle karşılaşır veya birbirlerine yakın zamanlara düşer. Yüz yılda yalnız bir veya iki defa vukua gelen bu karşılaşma veya yakınlaşmanın Farruxi'nin ölüm yılı olan 429 yılından önce hangi yılda vukua geldiği hesap edilirse, şairin Çağāniyān seyahatinin kesin tarihinin bulunacağı bedihîdir. Farruxi'nin kasedtiği bayram ramazan bayramı (1 şevval) ise, Wüstenfeld-Mahler cedvellerine göre ¹⁵, ancak 405 (1014 m.) yılında 1 şevval 25 marta, 406 (1015 m.) yılında da 13 marta tesadüf etmektedir, ve bu şiir ancak bu tarihlerde söylenmiş olabilir. Farruxi'nin kasedmiş olduğu bayram kurban bayramı ise (10 zilhicce), 378 (989 m.) yılında bu bayram 22 marta tesadüf etmiştir. Fakat bu tarih yukarıda izah edilen sebepler ile kabûl edilemez. Bundan sonra 412 (1022 m.) yılında kurban bayramının birinci günü 18 mart, son günü olan dördüncü günü ise, 21 mart, yâni nevrûzdur. O hâlde Farruxi bu şiiri bu tarihte söylemiş olabilir.

Farruxi'nin Çağāniyān seyahati için burada tesbit edilen 405—406 (1014-1015 m.) veya 412 (1022 m.) yılları şimdiye kadar tekli edilmiş olan yıllardan (yâni 369'dan sonra, 380 veya 381 yılları) çok muahhar olduğu için biraz garip görülebilir. Fakat bu tarihler hadiselerle çok mükemmel bir şekilde tetabuk etmektedir. Çünkü,

ruxi zamanında doğu İran'da nevrûzun güneşin «koç» burcuna girmesine (21 mart) tesadüf ettiğine dâir çok kuvvetli bir şehadete malikiz ki, bu da meşhur hey'etçi al-Birûni'nin (ölm. 440/1048) şu sözleridir: وقد زال هذا اليوم اعنى النورور عن وقته حتى صار فى زماننا يوافق دخول الشمس برج الحمل وهو اول الربيع فجرى الرسم للملك خراسان فيه ان يحملوا على اساورهم الخلع الربعية والصفية ..

(*al-Atar al-bāqiya 'an al-qurūn al-xāliya*, nşr. C. E. Sachau, Leipzig, 1923, s. 217).

¹⁵ E. Mahler, *Wüstenfeld-Mahler'sche Vergleichungs-Tabellen der mohammedanische und christlichen Zeitrechnung*, 2. baskı, Leipzig, 1926; F. R. Unat, *Hicri tarihleri milâdî tarihlere çevirme kılavuzu*, Ankara, 1943. Şunu söylemek lâzımdır ki, yukarıda gösterilen günler riyâzî hesaplar ile tesbit edilmiştir; hâlbuki dinî bayramlar ekseriya hilâlin görülmesi ile tesbit edildiğinden, gerçek bayram günleri ile burada gösterilen bayram günleri arasında bir kaç günlük fark mevcut olabilir.

1. Farruxi, evlendikten sonra, masraflarının artması üzerine, Çağaniyân'a gitmişti. O zamanın örf ve âdetlerine göre, Farruxi bu sırada, Prof. H. Ritter'in de kabûl ettiği gibi, en fazla 20 yaşlarında olmalıdır. Buna göre doğum tarihi 385—392 h. yılları arasında olmalıdır. Maḥmud-i Gaznawî hastalandığı zaman söylediği şiirde (421/1030 yılındaki son hastalığı münâsebeti ile söylemiş değilse, bir yıl evvelki hastalığı münâsebeti ile söylemiş olabilir), ona gençliğini bağışlamak istediğine dâir beytini Dabihallâh Şafâ göstermişti. Buradaki hesaba göre Farruxi'nin bu sırada 29—36 yaşları arasında olması gerekir ki, bu yaşlarda bulunan bir kimsenin bir başkası için gençliğini bağışlamak istediğini söylemesi çok tabiidir;

2. Farruxi öldüğü zaman (429/1037-1038) Labibi'nin onun gençliğinden bahsettiği yukarıda görülmüştü. Yukarıda gösterdiğimiz tarihlere göre, Farruxi bu sırada 37—42 yaşlarındadır; o zamanki telakkiler göz önünde bulundurulacak olursa, biraz geç olmakla beraber, yine genç sayılabilecek bir yaştadır.

Farruxi'nin Çağaniyân'a gelişi ile ilgili ikinci bir soruyu da cevaplandırmak gerekir ki, bu da şairin burada ne kadar kaldığı sorusudur. H. Ritter, yukarıda anılan maddede, «onun ne zaman Gazne'ye gittiğini bilmiyoruz» demekle iktifa etmiştir. Sayın Prof. Dabihallâh Şafâ ise şöyle demektedir: «Farruxi'nin Maḥmūd'un sarayına gelişi o hükümdarın kudret ve ehemmiyet devresine tesadüf etmiş olduğundan, bunun tarihi 390 yılından sonrasına bağlı olmalıdır»¹⁶. Şu kadar var ki, Farruxi'nin Çağaniyân'a 380 veya 381 h. yılında geldiğine göre teklif edilen bu tarih, dayandığı esas doğru olmadığından, tabii olarak kabûl edilemez. Bundan başka Farruxi'nin Amir Abu 'l-Muzaffar-i Çağani'nin hizmetinde 10 yıl veya buna yakın bir zaman kaldığını gösterecek her hangi bir kayıt da yoktur. Farruxi'nin *Diwân*'ında Çağaniyân seyahatı ile ilgili 4 şiir bulunmaktadır :

1. Belki Sîstân'dan çıkarken hazırlamış olduğu با کاروان حله kasidesi¹⁷,

2. 'Amid As'ad'a, belki kendisini tanıtmak ve «emîr» tarafından kabûl edilmesini temin etmek maksadı ile söylediği kaside¹⁸;

¹⁶ *Tarix-i adabiyât dar İran*, s. 451.

¹⁷ *Diwân-i Hakim Farruxi-i Sîstâni*, s. 331 v. dd.

¹⁸ *Diwân*, s. 190, beyit 21—22, s. 191, beyit 7 ve 15.

çünkü şu beyitler bu şiirin de nevrüz münâsebeti ile ve Çāğaniyān'a ilk geldiği sıralarda söylenmiş olduğunu gösterir:

خواجه بو منصور دستور عميد اسعد كزوست
 سعد اجرام سپهر و فخر اسلاف گهر
 دولتس گیتی بناه و نعمتش زائر نواز
 هیئتس دریا گذار و همتس گردون سپهر...
 تمتحن را دیدن او باشد از غمها فرج
 منہزم را نام او بر دشمنان باشد شکر...
 همچنین نوروز خرم صد هزاران بگذران
 همچنین ماه مبارک صد هزاران بر شمر

3. Belki emîre okunmuş olan meşhur *Dağgāh* kasidesi¹⁹;

4. Yine emîr Abu 'l-Muzaffar-i Çāğāni için yazılmış bir kaside ki, şöyle başlar²⁰:

تا خزان تاختن آورد سوی باد شمال
 همچو سرما زده با زلزله گشت آب زلال

Bir son baharda söylenmiş olduğu hemen hissedilen bu kaside bir *mihragan* bayramı tebrikidir. Nitekim şu beyit bunu açıkça göstermektedir²¹:

مهرگان جشن فریدون ملک فرخ باد
 بر تو ای همچو فریدون ملک فرخ فال

Bunlara bakılacak olursa, Farruxi'nin Çāğāniyān'a bir ilk baharda gelip, aynı yılın son baharına kadar orada kaldığını muhakkak saymak icap eder. Bundan sonra ise, her hâlde çok geçmeden, Gazneli Sultān Maḥmūd'un sarayına gitmiştir. Çünkü bu hükümdar hakkında yazmış olduğu kasidelerden tarihini tesbit

¹⁹ *Diwan*, s. 177—182.

²⁰ *Diwan*, s. 221—223.

²¹ *Diwan*, s. 223, beyit 3.

edebildiğim en eskisi, onun meşhur Harzem seferi, bu esnada Gür-
genç ve Hazârasp'i alması münasebeti ile söylediği kasidedir²².
Bu seferin 408 (1017 m.) yılı yazında yapıldığı mâlûmdur. Bundan
sonra Sultân Mahmûd'un meşhur Kannawc seferinden (409/1018)
dönüşü²⁴ için söylenmiş kaside gelmektedir²⁵. Gang'deki gaza ve
futuhâtına dâir kasidesi²⁶ her hâlde daha muahhardır, çünkü bu-
rada Bâri şehrinin alındığından bahsettiğine göre²⁷, bu şiir 410
(1019 m.) yılında vukua gelmiş olan Kâlincar seferi²⁸ ile alâkalı
olmalıdır. Meşhur Somnât seferi (415 veya 416 h.) ile ilgili kasi-
desi²⁹ ve Sultân Mahmûd mersiyesi (421/1030)³⁰ tabii bunlardan
çok sonradır.

Bütün bu izahattan, zannedersem şu sonuçlar kendiliğinden
çıkmaktadır: Farruxi'nin Çağaniyân seyahati için 405—406 yılları
ile beraber 412 h. yılı gösterilebilir. Ancak bu son tarihi bertaraf
etmek lâzımdır, çünkü Farruxi'nin Gazneli Sultân Mahmûd hakkın-
da 408 h. yılında söylemiş olduğu muhakkak olan şiirleri vardır.
O hâlde Farruxi 405—406 yıllarında, ilk baharda Çağaniyân'a
gelmiş, en az o yılın *mihragan* bayramına kadar, en çok ertesi
yılın *mihragân* bayramına kadar orada kalmış, sonra Gazne'ye
giderek, Sultân Mahmûd'un sarayına intisap etmiştir.

²² *Dîwân*, s. 206—208.

²³ Al-*Utbi Târix al-Yamini*, al-Manini şerhi ile: *al-Fath al-wahbi 'alâ
Târix Abi Naşr al-Utbi*, Kahire, ts., c. II, s. 253; Gardizi, *Zayn al-axbâr*, Tah-
ran, 1327 ş., s. 57 v.d.; M. Nâzim, *The Life and Time of Sultân Mahmûd of
Ghazna*, Cambridge, 1931, s. 58 v.d.; Hikmet Bayur, *Hindistan tarihi* (T. T. K.
yayınlarından, XII. seri, No. 4), Ankara, 1946, c. I, s. 155—161; Raşidaddin Fad-
lallah, *Câmi' al-tawârix* nşr. A. Ateş, (T. T. K. *yayınlarından*, III. seri, No. 4)
c. II, cüz 4, Ankara, 1957, s. 199 v. d.

²⁴ Al-*Utbi*, c. I, s. 259; Raşidaddin, s. 201; Gardizi, s. 58 v. d.; M. Nâzim,
s. 59; Hikmet Bayur, c. I, s. 163 v.d.

²⁵ *Diwan*, s. 52—54:

جو باز گشت به بیروزی از در قوج مظفر و ظفر و فتح بر یمن و یسار

Bununla beraber bu şiirde, s. 53, beyit 9'da Nandâ'dan bahsedildiğine göre, 413
(1022) yılında vukua gelen Gwâliyor ve Kâlincar seferi ile de ilgili olabilir.

²⁶ *Diwan*, s. 61—67.

²⁷ Bk. *Diwan*, s. 65, beyit 16.

²⁸ Hikmet Bayur, *ayni eser*, s. 167.

²⁹ *Diwan*, s. 67—76.

³⁰ *Diwan*, s. 92 v. d. ve bk. M. Nâzim, *ayni eser*, indeks.